

АБСУРДИСТСЬКІ ХУДОЖНІ ТЕКСТИ: СПРОБА ТИПОЛОГІЇ

У статті з опертям на семантичні й функціонально-прагматичні чинники мови обґрунтовується існування онтологічного, перцептивного, ментального, поведінкового, комунікативного і власне мовного типів художнього абсурду й відповідних класів текстів та їх фрагментів. На матеріалі творів Е. Іонеско, С. Беккета, Д. Хармса, О. Введенського розглядаються когнітивно-мовні процеси формування онтологічного абсурду.

Ключові слова: тип тексту (текстотип), «одивлені» тексти, художній абсурд, абсурдистський художній текст, онтологічний художній абсурд.

У переважній більшості існуючих лінгвістичних типологій виділяються класи, так би мовити, «стандартних», «нормальних» текстів, що обслуговують суспільство, виконуючи різноманітні функції: інформативну, регулятивну, естетичну, ігрову тощо¹. Це, як правило, тексти, побудовані за певним взірцем формування конкретного текстотипу², тобто відпрацьованої у процесах текстового спілкування єдності форми і змісту того, що за параметрами цілісності, структурно-семантичної та функціонально-прагматичної єдності, наявності таких категорій як інформативність, завершеність, лінійність, інтегративність, дискретність, рекуррентність та деякими іншими визнається текстом³. У таких класифікаціях, як правило, відсутня навіть згадка про існування так званих «одивлених» (рос. «остраненных») текстів, у яких з різною мірою глибини порушена згадана єдність змісту і форми, а також деформована низка текстотвірних категорій, насамперед інформативності, інтегративності, рекуррентності та деяких інших. До таких текстів можна зарахувати тексти абсурдистські, нонсенсні, паралогічні, тавтологічні, парадоксальні, оксюморонні, асемантичні, створені в змінених станах свідомості (невротичні, шизотипічні, шизофренічні, паранояльні тощо), візіонерського та містичного змісту, деякі фольклорні на зразок лимериків, «нескладух» тощо. Подібні тексти (особливо абсурдистського і містичного характеру) в останній час набувають усе більшого поширення, по-

---

¹ Див., наприклад, огляди існуючих типологій текстів: *Валгина Н. С.* Теория текста.— М., 2004.— С. 112–114; *Ворожбитова А. Л.* Теория текста : Антропоцентр. направление.— 2-е изд.— М., 2005.— С. 213–256; *Чернявская В. Е.* Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность.— М., 2009.— С. 52–68; *Beaugrande R., Dressler W.* Introduction to text linguistics.— London, 1981.— P. 11–45; *Krause W.-D.* Textsortenalsstrukturelle Prototypen // Wissen schaftliche Ztschr. PH.— Potsdam.— 1986.— N 5.— S. 749–759.

² Докладніше про поняття текстотипу див., напр.: *Lux F.* Text, Situation, textsorte.—Tübingen, 1981.— S. 76–96; *Simmler F.* Textsorten und Textsortentradition.— Frankfurt am Maine, 1997.— S. 48–89.

³ Див. наприклад, про ці та деякі інші текстові ознаки і категорії: *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования.— М., 1981.— С. 24, 29, 56.

сідаючи значне місце в комунікативній діяльності сучасного суспільства, а тому неврахування їх специфіки лінгвістикою тексту та іншими напрямками сучасного мовознавства — значне збіднення теорії текстотворення і текстосприйняття, розуміння процесів мовленнєвої діяльності в цілому. Саме в «одивлених» текстах (дискурсах), в яких істотно порушені узуалізовані мовленнєво-мисленнєві процеси, категорії формування текстотипу тощо, процеси смислотворення і смислосприйняття стають прозорішими для аналізу; на тлі «неправильностей», відхилень від норм увиразнюються глибоко імпліковані в мовленнєво-мисленнєвих процесах закони нормативного смисло-, тексто- і дискурсотворення. Крім того, без урахування «одивлених» текстів типологія текстових структур залишається неповною. Породження і сприйняття художніх текстів згаданого походження — це свого роду експеримент над зображально-виражальними можливостями мови, виведення процесів смислотворення в граничні позиції меж мислення, мовлення і мовленнєвої діяльності⁴.

Нижче йтиметься виключно про один тип «одивлених» текстів — художні тексти абсурдистського характеру. Абсурдний художній текст, на противагу нонсенсу, парадоксу, абракадабрі та деяким іншим, є носієм особливих естетичних смислів — їх ще можна назвати «глухими» (*absurdum* — ‘такий, що глухо звучить’), які потрібно «споживачеві» (читачеві, слухачеві) спеціально «розшифровувати».

Важливо зазначити, що в межах текстів, які дослідниками визнані «класичними» взірцями художнього абсурду (тексти Е. Іонеско, С. Беккета, А. Адамова, Ж. Кокто, Л. Керрола, Т. С. Елліота, Д. Хармса, О. Введенського, С. Мрожека та ін.) також відсутня своя внутрішня типологія. Твори цих письменників, крім того, що належать до різних літературних жанрів і мають помітні відмінності в структурі текстотипу, як правило, підводяться під термінологічний загальник на зразок «твори абсурдистського характеру» або «твори літератури парадоксу»⁵. Такий підхід збіднює як проблему типології текстів у цілому, так і їх «одивлених» різновидів зокрема, а також, зрозуміло, значною мірою редукує сам текстовий аналіз, оскільки створює враження «одновимірності», лінгвальної, комунікативної, структурної тощо «однаковості» всіх цих різновидів текстових структур. Насправді твори названих і багатьох інших авторів різняться не лише за змістом, а й за організацією текстотипу.

Мета статті — обґрунтувати типологію художніх текстів абсурдистського характеру⁶ із залученням низки понять лінгвістичної семантики і прагматики.

Особливості змістової організації текстів абсурдистського характеру продемонструємо на прикладі кількох фрагментів.

⁴ Див. про це докладніше: *Фещенко В.* Лаборатория Логоса : Языковой эксперимент в авангардном творчестве. — М., 2009. — 392 с.; *Бацевич Ф. С.* Абсурдний художній текст у вимірах лінгвістичної прагматики // *Мовознавство*. — 2012. — № 1. — С. 18–30.

⁵ Див., наприклад, схоже тлумачення в кн.: *Мартинюк В.* Принципи абсурдного в організації художнього світу драматичних творів Миколи Куліша : Дис. ... канд. філол. наук. — Л., 2008. — 265 с.

⁶ Обсяг і мета статті не дозволяють спинитися на дискусійному питанні специфіки абсурдистських текстів, їх співвідношення з текстами нонсенсними, паралогічними, тавтологічними та деякими іншими (див. про це докладніше: *Делез Ж.* Логика смысла. — М., 2011. — С. 28; *Померанц Г.* Язык абсурда // *Выход из трансa*. — М., 1995. — С. 438; *Поцелуев С.* Бессмыслица в аспекте семантики. Очерк развития идей // *Логос*. — 2006. — № 6. — С. 20–66; *Клюев Е. В.* Теория литературы абсурда. — М., 2000. — 186 с.; *Кравец А. С.* Три парадигмы смысла // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. «Философия»*. — 2004. — № 6. — С. 75–93; *Кравец А. С.* Абсурд как нарушение смысла // *Науч. докл. Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. гуманитар. наук*. — 2004. — № 2. — С. 133–176; *Кравец А. С.* Теория смысла Ж. Делеза: pro и contra // *Логос*. — 2005. — № 4. — С. 227–258; *Фещенко В.* Знач. праця. — С. 143).

Фрагмент 1.

«Был один рыжий человек, у которого не было глаз и ушей. У него не было и волос, так что рыжим его называли условно. Говорить он не мог, так как у него не было рта. Носа тоже у него не было. У него не было даже рук и ног. И живота у него не было, и спины у него не было, и хребта у него не было, и никаких внутренностей у него не было. Ничего не было! Так что непонятно, о ком идет речь. Уж лучше мы о нем не будем больше говорить» (Д. Хармс);

Фрагмент 2.

«Мистер Мартин. Можно доказать, что социальный прогресс лучше с сахаром.
Мистер Смит. Долой сапожную вакцину!
Мистер Мартин. Непрактично драить очки черной вакциной.
Миссис Смит. Да, но за деньги можно купить все.
Мистер Смит. Какаду, какаду, какаду, какаду, какаду, какаду.
Миссис Смит. Какиду, какиду, какиду, какиду, какиду. <...>
Миссис Мартин. Базар, Бальзак, Базен!
Мистер Мартин. Буза, Бурда, Бравада!
Миссис Мартин. А, е, и, о, у, э, ю, я!
Миссис Смит. Б, в, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ!
Миссис Мартин. Пиф, паф, ой-ой-ой!
Мистер Смит. Э!
Миссис Мартин. —то! <...>» (Е. Ионеско).

Фрагмент 3.

«... гром пустяки трясет / пускаючи слезу / и мужиком горюет... кружит волгу ласточку / лилейный патрон / сосет лебяжью косточку / на мутной тропинке» (О. Введенский); «гром гляди каспийский паплет / хоры резвые / посмешищ, спит пунцовая соломка / на спине сверкает три. Чу сухорукие костры / Горели мясом. / Рысь женилась» (там же);

Навіть побіжний аналіз наведених фрагментів засвідчує їхню відмінність: у першому абсурдизується зображуваний у тексті світ; у другому — процес комунікації; у третьому — мовні засоби втілення авторського бачення онтології світу.

Спостереження над функціонуванням різномовних текстів абсурдистського характеру⁷ показують, що створення даної типології можливе з опертям на такі критерії:

1. Що переважно «одивлюється» в тексті: а) онтологія світу, в якому відбувається художня дія; б) перцепція, тобто способи сприйняття світу героями художнього твору або наратором; в) мислення автора (наратора) і / або героїв художнього твору; г) фізична поведінка героїв; г) комунікативна поведінка героїв або автора (наратора); д) засоби мовно-стилістичного втілення тексту.

2. Які категорії онтології світу в межах згаданих типів «одивлюються» найбільшою мірою.

3. Які мовно-стилістичні засоби та прийоми використані автором для формування конкретних типів абсурдизації тексту.

Спираючись на ці критерії, можна виділити онтологічний, перцептивний, ментальний, поведінковий (із двома різновидами: фізичним і комунікативним) і власне мовний типи художнього абсурду. В основі кожного з них лежать глибо-

⁷ Див., наприклад: *Бацевич Ф. С.* Художественный абсурд и форма текстотипа (на материале малой прозы Д. Хармса // *Наук. зап. Луган. нац. ун-ту. Сер. «Філологічні науки».*— Луганськ, 2011.— № 1.— С. 227–243; *Бацевич Ф. С.* Мовні й комунікативні засоби формування онтологічних аспектів художнього абсурду // *Лінгвістичні дослідження.*— Х., 2012.— Вип. 33.— С. 16–22; *Бацевич Ф. С.* Абсурдний художній текст у вимірах лінгвістичної прагматики // *Мовознавство.*— 2012.— № 1.— С. 18–30; *Бацевич Ф. С.* Лінгвопрагматичні аспекти формування елементів комунікативного абсурду в п'єсах М. Куліша // *Мовний простір граматики: актуальні студії* : Зб. наук. праць на честь 60-річчя чл.-кор. НАН України А. Загнітка.— Донецьк, 2014.— С. 267–272.

кі відмінності у мовному (семантичному і синтактичному) втіленні, стилістичних аспектах реалізації задуму, а також у стратегіях, тактиках, модусах, модальностях, точках зору, емпатіях та інших прагматичних чинниках побудови як змісту, так і форми художнього текстотипу. З метою ілюстрації цього положення розглянемо мовні й комунікативно-прагматичні механізми формування онтологічного абсурду.

Під онтологічним текстовим абсурдом розуміємо різні деформації та / або деструкції найважливіших категорій буття, в яких виявляються основні закони організації матерії (фізичної структури, просторової та часової організації), суспільного й індивідуального життя людей тощо. У межах «одивлення» онтології світу, як це буде показано нижче, найбільшою мірою деформуються категорії «Людина», «Річ», «Факт», «Подія».

Мовні й комунікативні засоби втілення онтологічного абсурду достатньо однотипні: в їх основі лежать різні зрушення в механізмах семантичного і прагматичного синтезу номінативних і комунікативних одиниць, а також синтаксичної організації номінативних і предикативних засобів мови на глибинному й поверхневому рівнях. Ці зрушення (деформації та деструкції) стосуються передусім того, що можна назвати невідповідністю так званої диспозиційної предикативності⁸ функціонально-ономасіологічним (референтним) класам імен цих предикатив. Інакше кажучи, спостерігається приписування засобами предикації іменам об'єктів дійсності таких ознак, які «природно» (у «цьому» світі) їм не притаманні. Це, фактично, реалізація принципу невідповідності предикованої динамічної або статичної ознаки певному об'єкту, який через наявність спільних для всіх людей (або представників певної етнолінгвокультури) пресупозицій не може мати таких ознак. Так, наприклад, фрагмент п'єси Д. Хармса «Комедія міста Петербурга. Частина II», який наводиться нижче, сприймається як абсурдний тому, що читач поділяє загальнолюдську пресупозицію 'той, хто представлений у тексті (дискурсі, мовленнєвому акті) як мертвий, не може виявляти ознаки живої людини': «Факельщики [вносят Крюгера]: “Умер Крюгер как полено / ты не плачь и не стони / вот торчит его колено / между дырок простыни. / Он лежит и лишь вздыхает / он и фыркает, и рад. / В небе лампа потухает / освещая Ленинград”».

Найчастіше подібний тип «одивлення» текстів та їх фрагментів не супроводжується помітними девіаціями засобів мовного коду на поверхневому рівні їх втілення. Розглянемо приклад з п'єси Е. Іонеско «Король помирає»: «Маргарита [Королію]: “В пятьдесят ты хотел дожидаться шестидесяти. Тебе исполнилось шестьдесят, затем восемьдесят, затем сто двадцать пять, затем двести, четыреста лет. Ты откладывал подготовку к смерти уже не на десять, а на пятьдесят лет. Потом на век, потом — еще на век...”».

Незважаючи на те, що в репліці Маргарити немає жодного порушення поверхневих мовних і комунікативних норм, послідовності мислення і мовлення, у світлі зрозумілої всім пресупозиції 'сучасна (не біблійна) людина не може жити кілька століть' ця репліка має вигляд абсурдної.

У цілому можемо твердити про можливість виділення двох підтипів онтологічного абсурду, в основі яких лежать, з одного боку, різні онтологічні «сутності», зокрема матеріальний світ і соціальна інтеракція людей, а з другого, —

⁸ Про сутність понять «диспозиційний предикат» і «диспозиційна предикативність» див. докладніше: Бацевич Ф. С. Функционально-отражательное изучение лексики: теоретические и практические аспекты (на материале русского глагола). — Л., 1993. — С. 72–94.

особливі закони семантичного та прагматичного синтезу, властиві натурфактам і соціофактам: 1. Власне онтологічний абсурд, який зачіпає організацію «цього» «нормального», «звичного» світу, його основні константи (категорії): простір, час, фізичну природу живого і неживого, соціальну організацію суспільства та деякі інші. 2. Онтологічний абсурд, який формується «одивленими» діями учасників спілкування, зокрема діями комунікативними, тобто насамперед стратегіями, тактиками спілкування, атмосферою, тональністю, реєстровими та іншими прагматичними складниками процесів комунікації, паралінгвальними засобами інтеракції, а також низкою власне комунікативних складників: місцем і часом спілкування, специфікою каналів комунікації тощо. Обидва типи онтологічного абсурду мають низку специфічних виявів.

Нижче розглянемо особливості формування цих підтипів онтологічного абсурду.

I. Онтологічний абсурд, який порушує організацію світу.

Це, так би мовити, «власне онтологічний» художній абсурд, якому властива низка специфічних прийомів мовно-стилістичного втілення:

1. Порушення фундаментальних констант організації матеріального світу, коли

а) порушуються закони існування матерії, просторові координати речей, включаючи цілковите зникнення матерії в цілому, окремих об'єктів, які не можуть самостійно діяти тощо. Наприклад: «... за спиною Николая Ивановича нет ничего. Не то чтобы там не стоял шкаф, или комод, или вообще что-нибудь такое, а совсем ничего нет, даже воздуха нет. Хотите верьте, хотите не верьте, но за спиной Николая Ивановича нет даже безвоздушного пространства или, как говорится, мирового эфира. Откровенно говоря, ничего нет» (Д. Хармс).

У згадуваній уже п'єсі Д. Хармса «Комедія міста Петербурга. Частина II» зустрічаємо такі випадки «функціонування» неживих речей:

«1-й офіцер. Что это?
2-й офіцер. По-моему, это стол.
1-й офіцер. Но он несетя как покойник;
... бегут в погоню канделябры
лучи согнутые трясутся»;

б) спотворюється звичний поступальний рух часу: він то прискорюється, то пригальмовується, то взагалі час як спосіб існування матерії щезає. Особливо «норовисто» «поводить» себе час у п'єсі Е. Іонеско «Голомоза співачка», герої якої взагалі не орієнтуються ні в просторі, ні в часі, а годинник показує час то вперед, то назад, відбиваючи то двадцять годин, то двадцять п'ять, а іноді й нуль разів. Час — важлива категорія створення абсурдної онтології світу і в творах С. Беккета. У п'єсі «В очікуванні Годо» наявна непорушність або «колування» часу; герої цієї п'єси або не можуть вирватися з кола часу, або «застрагують» у ньому. У п'єсі «Ендшпіль» цього ж автора час узагалі не рухається:

«Хамм. ... Который час?
Клов. Как всегда.
Хамм. Ты смотрел?
Клов. Да.
Хамм. Ну и сколько?
Клов. Ноль».

У п'єсі О. Введенського «Ялинка у Иванових» час рухається стрибкоподібно попри ретельну його фіксацію на різних годинниках. Так, наприклад, у попередній сцені Федір був лісорубом, а за кілька годин у наступній сцені — він уже

дипломований учитель латини; герої, які активно діяли у попередніх сценах, виявляються насправді мертвими, і т. ін.;

в) порушення загальних законів буття, зокрема закону всезагальної детермінованості явищ світу, згідно з яким наслідки пов'язані зі своїми конкретними причинами. Ось декілька прикладів порушень цього закону з різних прозових мініатюр Д. Хармса: «... на небо вирісовується огромная ложка»; «Одна муха ударила в лоб бегущего мимо господина, прошла сквозь его голову и вышла из затылка»; «Одна купчиха зевнула, а к ней в рот залетела кукушка»;

г) «онтологічне самогубство», тобто закономірна відсутність чогось, однак фактична його наявність у твердженнях учасників комунікації, як, наприклад, у п'єсі Е. Іонеско «Голомоза співачка»: «[Мистер Мартин]: Я ехал вторым классом, мадам. В Англии не существует второго класса, но я тем не менее всегда еху вторым классом».

Подібний тип абсурду нагадує порушення постулату про детермінізм, однак більшою мірою стосується організації світу, а не суджень про нього, як це спостерігаємо у випадках ментального абсурду⁹, в межах якого не діє постулат про детермінізм, спільну пам'ять і спільну модель майбутнього учасників спілкування¹⁰.

2. Порушення законів існування, організації, функціонування, розвитку тощо об'єктів (у широкому розумінні) живого світу. Так, наприклад, уся п'єса Е. Іонеско «Носоріг» побудована на абсурдній ситуації онтологічно неможливого процесу «планової» трансформації людей у носорогів. Цей онтологічний абсурд стає «нормою», перетворюється в текстову пресупозицію життя і міркувань героїв твору. У п'єсі О. Введенського «Ялинка у Іванових» мертві люди розмовляють; собаки ведуть поважні дискусії з людьми, а частини тіла людини спілкуються, використовуючи засоби мови.

3. Порушення законів фізіологічної будови людини. Наприклад: «У одного старичка из носа выскочил маленький шарик и упал на землю. Старичок нагнулся, чтобы поднять этот шарик, и тут у него из глаза выскочила маленькая палочка и тоже упала на землю. ... В это время у старичка изо рта выскочил маленький квадратик ...» (Д. Хармс «У одного старичка...»).

4. Порушення законів ментального розвитку людини. Так, у п'єсі О. Введенського «Ялинка у Іванових» хлопчик Петрик Перов, якому ще не виповнилося й року, протягом усієї п'єси задає старшим складні філософські запитання, пов'язані з проблемами життя і смерті, що порушує відомі всім пресупозиції щодо законів розумового розвитку дитини.

5. Порушення законів інстинктивної поведінки тварин. Так, у мініатюрі Д. Хармса «Новий талановитий письменник» курка від голоду ірже, у неї є зуби: «Вот пришел принц на башню, а там куры кричат, пицца требуют. Одна курица даже ржат начал. “Ну, ты, — говорит ей принц, — пантоклер! Молчи, пока по зубам не попало!”».

6. Порушення звичних нормальних людських умов життя. Так, наприклад, батьки сліпого Хамма з п'єси С. Беккета «Ендшпіль» живуть у кімнаті сина, однак сплять у баках для сміття.

⁹ Див., наприклад: *Бацевич Ф. С.* Абсурдний художній текст у вимірах лінгвістичної прагматики.— С. 18–30; *Бацевич Ф. С.* Пресупозиції і абсурдний художній текст // *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : Зб. наук. праць.— Дрогобич, 2011.— С. 146–160.

¹⁰ Див. про це докладніше: *Ревзина О. Г., Ревзин И. И.* Семиотический эксперимент на сцене // *Труды по знаковым системам*. 5 : Учен. зап. Тартуск. гос. ун-та.— Тарту, 1971.— С. 232–254.

Спостереження над абсурдистськими художніми текстами свідчать про те, що межі між онтологічним та іншими типами абсурду досить умовні: у багатьох випадках наявне складне поєднання власне онтологічного, перцептивного, поведінкового, ментального і комунікативного типів абсурду. Визначення провідного типу абсурдного тексту залежить від домінування засобів його «одивлення».

II. Онтологічний абсурд, який формується деструкцією прагматичних чинників спілкування.

Цей підтип онтологічного абсурду, який зачіпає стратегії, тактики вербальної інтеракції, атмосферу, реєстрові аспекти міжособистісної взаємодії та деякі інші чинники інтеракції, має багато спільного з комунікативним абсурдом і найчастіше втілюється в п'єсах. Він найменшою мірою ґрунтується на прийомах девіативного спотворення засобів мовного коду; це, радше, абсурдна психологічна, духовна атмосфера, в якій перебувають герої твору, і яка співвідноситься зі світом, який цих героїв оточує. На створення подібної атмосфери «працюють» усі чинники інтеракції, зокрема стилістичні. Прикладами такого типу онтологічного абсурду можна вважати п'єси С. Беккета «Ендшпіль», «В очікуванні Годо», п'єсу Д. Хармса «Єлизавета Бам», окремі фрагменти романів Ф. Кафки «Замок» і «Процес», Ж.-П. Сартра «Нудота», деякі твори Ж. Кокто, С. Мрожека та інших авторів. Так, наприклад, враження абсурдності всього, що оточує людину, зокрема «розбалансованість» найважливіших часових і просторових координат організації світу, спостерігаємо у відомій п'єсі С. Беккета «В очікуванні Годо». Мовленнєва і не мовленнєва поведінка героїв п'єси Володимира, Естрагона, Поццо і Лаккі фактично не мотивована; їхні діалоги та полілоги нагадують розладжену механічну «розмовну машину», яка працює за принципом випадкового натискання кнопок невідомим Деміургом п'єси; час, простір не мають звичних координат сприйняття; все одночасно змінюється і залишається без зміни. Наведемо приклад комунікативної абсурдизації онтології світу з п'єси С. Беккета «Ендшпіль»:

«Хамм. Какая там погода?
Клов. Как всегда.
Хамм. Погляди на землю.
Клов. Глядел.
Хамм. В телескоп?
Клов. И телескопа не надо.
Хамм. Погляди в телескоп.
Клов. Пойду принесу. *(Выходит.)*
Хамм. Не надо, не надо телескопа!
(Клов входит с телескопом.)
Клов. Я телескоп принес. *(Идет к правому окну, смотрит на него.)* Тут стремянка нужна.
Хамм. Зачем? Ты что — короче стал?
(Клов уходит с телескопом.)
Не нравится мне это все, не нравится.
(Клов входит со стремянкой, но без телескопа.)
Клов. Я стремянку принес. *(Ставит стремянку под правое окно, взбирается на нее, спохватывается, что у него нет телескопа, слезает со стремянки.)* Телескоп нужен. *(Идет к двери.)*
Хамм *(резко)*. Но у тебя есть телескоп.
Клов *(останавливаясь, резко)*. Нет у меня телескопа! *(Выходит.)*
Хамм. Тоска!
(Клов входит с телескопом. Идет к стремянке.)
Клов. Ничего. Сейчас будет веселей. *(Влезает на стремянку, наставляет телескоп на ружье.)* Поглядим. *(Водит телескопом.)* Ноль... *(Смотрит.)* Ноль... *(смотрит)* и ноль... *(Опускает телескоп, поворачивается к Хамму.)* Ну, успокоился?
Хамм. Ничто не шелохнется. Все...
Клов. Ноль...
Хамм *(грубо)*. Молчи, тебя не спрашивают!».

Подібний тип онтологічного абсурду, який виформовується комунікативною діяльністю учасників спілкування, зачіпає не окремі фрагменти художнього твору (в даному випадку п'єси), а виявляється на всьому його текстовому (дискурсивному) просторі; він, як уже наголошувалося, формується всіма чинниками інтеракції, текстоформи, сюжету, композиції тощо.

Атмосфера абсурдності онтології й соціальної організації світу в п'єсі Д. Хармса «Єлизавета Бам» створюється незв'язністю діалогів, їх невідповідністю ситуації спілкування, розбалансованістю мовних і паралінгвальних засобів спілкування героїв, а також їх абсурдною поведінкою. Зокрема, коли двоє агентів приходять арештувати Єлизавету Бам за вбивство одного з цих агентів (!), вона пропонує їм взяти участь у дитячій грі «латки» (рос. «пятнашки»). Фактично вся п'єса — це абсурдні розмови героїв під час цієї дитячої гри. У цьому випадку для створення ефекту абсурдності світу й того, що в ньому відбувається, використовуються елементи поведінкового абсурду.

Отже, онтологічний абсурд у художніх творах формується комплексними мовними і позамовними (екстралінгвальними і паралінгвальними) засобами, які властиві іншим типам абсурду, передусім поведінковому, ментальному і комунікативному. Мовною основою онтологічного абсурду виступають деформації та деструкції процесів семантичного і прагматичного синтезу, що наявні насамперед на етапі глибинного породження мовлення — етапі задуму та категоризації. Онтологічний абсурд може втілюватися в окремому тексті, як наприклад, у деяких творах Л. Керрола, Д. Хармса, О. Введенського; однак він також може вживатися як засіб творення абсурдистського художнього тексту поряд з іншими засобами (ментальним, поведінковим, перцептивним, комунікативним), тобто виконувати функцію прийому текстотворення. Загальна типологія текстів повинна бути доповнена критерієм «одивленість» / «неодивленість»; у межах першого з них виділятимуться «одивлені художні» й «одивлені нехудожні тексти». Різновидами «одивлених» художніх текстів можуть вважатися абсурдистські, нонсенсні, паралогічні та деякі інші. Конкретними ж виявами художніх абсурдистських текстів виступатимуть тексти онтологічного, поведінкового (з підвидами фізичного та комунікативного), ментального, перцептивного, власне мовного підвидів. Засобами творення цих типів та підтипів текстів виступають мовні й позамовні засоби формування. Їх виявлення, систематизація та вивчення — одна з актуальних проблем теорії тексту, лінгвістики тексту, лінгвістичного аналізу тексту, наратології, літературознавства та інших дисциплін гуманітарного спрямування.

(Львів)

F. S. BATSEVYCH

ABSURDIST ARTISTIC TEXTS: AN ATTEMPT OF THEIR TYPOLOGY

The article contains a substantiation of the existence of ontological, perceptual, mental, behavioral, communicative and linguistic proper language types of artistic absurd and corresponding classes of texts and their fragments with regard to the semantic and functional-pragmatic linguistic reasons. Basing on the works of E. Ionesco, S. Beckett, D. Kharmas, O. Vvedensky, cognitive-linguistic processes of forming ontological absurd have been analyzed.

Key words: type of the text (text type), «odyvleni» texts, artistic absurd, absurd artistic text, ontological artistic absurd.